

David ROMANO
(1925-2001)

El professor David Romano i Ventura, d'origen jueu sefardita, nasqué a Istambul (Turquia) l'any 1925 i morí a Barcelona el 12 d'octubre del 2001. De petit es traslladà amb la seva família a Itàlia i després passà un temps a França; d'allí van emigrar definitivament a Sefarad, la pàtria dels seus avantpassats.

Instal·lada la seva família a Barcelona l'estudiant David, un cop acabat els estudis de batxillerat, cercà de seguir la carrera que era més adient a la seva condició jueva i, per això, inicià els estudis universitaris en el Departament de Semítiques de la Universitat de Barcelona. Era l'any 1944. Tingué per professors el Dr. Josep M. Millàs i Vallicrosa, el Dr. Joan Vernet i el Dr. Alejandro Díez Macho, tres figures quan han creat veritables escoles universitàries en el saber científic de la història de la ciència aràbigojueva medieval i de la literatura arameotargúmica. Cinc anys després es llicencià. Va obtenir la màxima qualificació amb premi extraordinari. Li foren suficients dos anys per enllestir la seva tesi doctoral: *Aportaciones al estudio de la organización administrativa de la Corona de Aragón en el siglo XIII. (La familia Ravaya y su labor como tesoreros y bailes)*, que va tenir també la màxima qualificació. Amb aquesta obra va guanyar el «Premio Menéndez y Pelayo» del Consejo Superior de Investigaciones Científicas (1952). Molts anys més tard aquesta tesi va ser refeta i es publicà amb el títol *Judíos al servicio de Pedro el Grande de Aragón 1276-1285* (Barcelona: CSIC 1983).

La seva tasca docent començà tot just acabada la carrera. Passà per tots els graus del professorat universitari dintre del Departament de Semítiques. Ensenyà, entre altres matèries, llengua àrab, història d'Israel i història i literatura dels jueus medievals. Per raons econòmiques compaginà aquestes tasques amb la de professor titular d'Institut (1962-1966) fins que esdevingué, sorprenentment, catedràtic de llengua i literatura italianes l'any 1966. A partir d'aleshores la seva docència es centrà en l'ensenyament de la llengua i literatura italianes sen-

se, però, deixar d'ensenyar en l'àrea de la història dels jueus medievals. Abans d'assolir la càtedra d'italià el Dr. Romano realitzà no pocs intents —sempre fracassats— per assolir la càtedra d'hebreu a Barcelona, a Frankfurt i a Salamanca. Les raons contra les quals topà no foren precisament científiques, ja que David Romano estava més que preparat per obtenir una càtedra d'hebreu. Malgrat tot, arribà a catedràtic universitari i compaginà degudament la seva dedicació al camp literari italià amb la seva investigació primària en el món jueu.

Les investigacions que culminaren en la seva tesis foren el fil principal que aniria explotant per tal de desenvolupar gran part de la seva tasca de recerca centrada especialment en la història dels jueus en diversos indrets de Catalunya i de la Corona d'Aragó. Estudià llurs condicions socials, econòmiques i polítiques. Va dedicar estudis a les diverses comunitats jueves de Catalunya i Mallorca¹ i també d'Aragó.² David Romano en els seus treballs ens ofereix una panoràmica dels diferents estaments i oficis que exercien els jueus catalans de l'edat mitjana.³ Podríem citar moltes altres obres a l'entorn del judaisme medieval de la Corona d'Aragó del Dr. Romano, però crec que és suficient que fem referència a l'obra de l'any 1991: *De historia judía hispánica* (Barcelona: Universitat de Barcelona), on es recullen la majoria dels seus articles publicats sobre aquest camp fins a l'any 1990.

És evident la preocupació que David Romano mostrà per un estudi com cal de les fonts en el camp de la història del judaisme català medieval. Fruit de la seva llarga experiència i coneixements en aquesta àrea de la ciència es permeté escriure tres articles que són el millor testimoni del mètode més adient que calia seguir en la planificació dels estudis sobre els jueus de la Corona d'Aragó.⁴

El fet de ser llicenciat en semítiques li permeté treballar en el món de la cultura àrabiga i islàmica,⁵ però sobretot conreà l'estudi de la història de la ciència en l'edat mitjana a al-An-

1. (1974): «Documentos hebreos del siglo xiv de Cataluña y Mallorca» *Sefarad*. Vol. 34, p. 289-312. (1980): «Los judíos en los baños de Tortosa. Siglos XIII-XIV». *Sefarad*. Vol. 40, p. 57-64. (1983): «Judíos de Granollers, 1280,1282» *Sefarad*. Vol. 43, p. 135-138. (1988): *Per una història de la Girona jueva*, Girona: Ajuntament de Girona; (1960): «Restos judíos en Lérida». *Sefarad*. Vol. 20, p. 50-65; (1991): «Els jueus de Lleida». *Primer Col·loqui d'història dels jueus a la Corona d'Aragó*, Lleida, p. 9-10; (1972): «Protocolos Judíos de Cardona, s. XIV». *Sefarad*. Vol. 32, p. 371-372; (1989): «La aljama de judíos de Barcelona en el siglo XIV». *De Sefarad. Los judíos de la Corona de Aragón en los siglos XIV-XV*. València, p. 43-54; (1992): «Els jueus de Barcelona i Girona fins a la mort de Ramon Borrell, 1018». *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona. Symposium Internacional sobre els Orígens de Catalunya*, Barcelona, p. 123-130.

2. Cf. (1982): «Prorrata de contribuyentes de judíos de Jaca en 1377». *Sefarad*. Vol. 42, p. 3-39; (1984): «Judíos bailes de Zaragoza, 1276-1279». *X Congreso de Historia de la Corona de Aragón. La ciudad de Zaragoza en la Corona de Aragón*. Zaragoza, p. 507-519. (1996): «El estatuto de Huesca sobre la usura judía». *Actas XV Congreso de Historia de la Corona de Aragón. Jaca 20-25 septiembre 1993*. Vol. 1. Jaca, p. 257-272.

3. Cf. (1985): «Metges jueus a Catalunya». *L'Avenç*. Vol. 81, p. 66-67. (1969-70): «Los Funcionarios judíos de Pedro el Grande de Aragón». *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*. Vol. 33, p. 5-41. (1972): «Açac el Calvo, mercader de cavalls al servei de Pere el Gran» *Estudis d'Història Medieval*. Vol. v. *Estudis dedicats a Ferran Soldevila*. Barcelona, p. 45-54. (1988): «Mims, joglars i ministres jueus a la Corona d'Aragó». *Studia in honorem Prof. M. De Riquer*. Barcelona. Vol. III, p. 133-150. (1988): «Prestadores judíos en los estados hispánicos medievales». *Estudios Mirandenses*, Vol. 8, p. 117-126. (1990): «En torno a Menahem, físico y alquimista judío y los Reyes de Mallorca y Aragón 1344-1348». *XIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó. Comunicaciones*. Vol. II, Palma de Mallorca, p. 95-102.

4. Cf. (1986): «La història dels jueus a Catalunya: problemàtica i perspectives». *Revista de Catalunya*. Vol. 3, p. 60-72. (1990): «Primer balanç valoratiu de les 'Jornades'». *Jornades d'història dels jueus a Catalunya. Girona abril 1987*. Girona p. 339-343. (1993): «Perspectivas de la historia judía de la Corona de Aragón» *Espacio, Tiempo y Forma*, Madrid, serie III, vol. 6, p. 301-334.

5. Cf. (1976): «Musulmanes residentes y emigrantes en la Barcelona de los siglos XIV-XV». *Al-Andalus*. Vol. 41, p. 49-86.

dalus amb el seus mestres, el Dr. Millàs⁶ i el Dr. Vernet.⁷ Els treballs sobre aquest camp científic com se sap han donat un prestigi internacional al Departament de Semítiques, concretament a la secció d'àrab i islamologia, sota la direcció del professor emèrit Dr. Joan Vernet i el Dr. Julio Samsó, dos gran amics del Dr. Romano. Quant als treballs dels jueus medievals, un afer que interessà de manera singular el Dr. Romano era la tasca dels jueus traductors i transmissors de la ciència àrab. Trobem un seguit d'estudis seus⁸ que reflecteixen de manera palesa la influència jueva en la transmissió a l'Europa medieval de la ciència àrab.

Arran, sobretot, del 850è aniversari del naixement de Moixè ben Maimon, el Dr. Romano publicà importants treballs que estudien facetes desconegudes de la vida d'aquest personatge i que es troben en dues publicacions referents a aquest aniversari.⁹ També ha estat notable la seva contribució a la constitució i promoció del call de Girona com a centre d'estudis jueus, especialment sobre el gran jueu gironí Moixé ben Nahman.

Les arrels jueves del Dr. Romano es manifestaren de manera singular en la composició de l'obra *Antología del Talmud* reimpressa tres vegades (Barcelona 1953, 1975, 1982) i traduïda al portuguès l'any 1962 (Rio de Janeiro) sota el títol *Que é o Talmud*. També ho revelaren —junt amb el seu record juvenil de l'estada a Itàlia— la traducció castellana de *Dialogi di Amore* del filòsof i poeta jueu italià Judà Abrabanel.¹⁰

Una de les característiques del nostre autor fou la seva manera de treballar molt metòdica, organitzada científicament i perfeccionista. Aquest mètode de treball el va descriure en una obra que ha tingut set edicions: *Elementos y técnica del trabajo científico* (Barcelona: Teide 1974-1985); amb aquest llibre ensenyà a molts estudiants a organitzar els seus treballs de caire científic. De fet, els qui l'hem tingut de professor a la universitat sabem molt bé que, quan ens ensenyava la història medieval jueva, el primer pas era sempre aprendre a fer bé les fitxes bibliogràfiques, que —en aquell temps i sempre— esdevenen eines indispensables per escometre un treball científic. El seu afany de transmetre la ciència feia que acollís afablement els deixebles que creia que estaven realment interessats per l'estudi en els camps que ell treballava. Era una persona que facilitava tots els mitjans al seu abast d'informació i orientació. Un exemple el trobem en la seva direcció de la tesi sobre els jueus de Besalú del malaguanyat Dr. Manuel Grau Montserrat, publicada després de la mort d'aquest. Una altre testimoni del seu esperit metòdic és el fet de ser el fundador i membre del comitè de redacció de la revista *Índice Histórico Español* (Barcelona) des del 1953 fins al 1992, on es cataloguen amb rigor bibliogràfic i amb resum del contingut les publicacions relacionades amb la història d'Espanya.

La projecció internacional del professor Romano es constata no solament en la participació amb conferències i comunicacions a més de 70 congressos, molts dels quals eren de caire internacional, sinó també en el reconeixement internacional de la seva vàlua com a coneixedor del món jueu de l'Espanya medieval, puix que fou invitat oficialment per les universitats de Frankfurt (1961) i de Heidelberg (1981) a impartir uns seminaris en aquesta àrea del saber.

6. Cf. (1954): *Cosmografía de un judío romano del siglo xvii*. Madrid-Barcelona. CSIC.

7. Cf. (1957-58): *Bartomeu de Tresbèns: tractat d'Astrologia*. Barcelona. BCOA. 2 vols.

8. Cf. (1978): «Judíos escribanos y trujamanes de árabe en la Corona de Aragón (reinados de Jaime I y Jaime II)». *Sefarad*. Vol. 38, p. 71-105. (1977): «La transmisión des sciences arabes par les juifs en Languedoc». *Juifs et judaïsme en Languedoc*. Toulouse, p. 363-386 (1996): «Los hispanojudíos en el mundo científico y en la transmisión del saber». *Luces y sombras de la judería Europea (siglos xi-xvii)*. Pamplona, Gobierno de Navarra, p. 17-57.

9. Cf. (1985): «De la vida y obra de Maimónides» *De Abraham a Maimónides*. Vol. III. *Los judíos de Córdoba ss. X-XII*, Córdoba, p. 155-168. (1986): *Maimónides y su época*, Córdoba. En aquesta darrera obra el Dr. Romano hi escrigué una biografia de Maimònides i una monografia sobre les seves obres rabíniques..

10. Cf. (1953): *León Hebreo: «Diálogos de Amor»*. Traducción y prólogo. Barcelona, J. Janés. 1953. Tingué una reedició al 1986 a Madrid., ed. Tenos.

El giravolt que prengué el seu ensenyament quan va esdevenir catedràtic d'italià va fer que cultivés també —a partir de l'any 1969— l'estudi de la literatura italiana. La seva afecció a descobrir nous manuscrits l'impulsaran a estudiar unes obres sobre Petrarca oblidades¹¹ i a escriure articles, acuradament treballats, sobre manuscrits de Boccaccio, que romanien desconeguts en els fons de la Corona d'Aragó, en concret, el *Decameron* i el *Corbaccio*.¹² De fet constatem que al Dr. David Romano li agradava esbrinar sovint la relació i presència de la literatura italiana a Catalunya i a Castella.¹³

Una altra tasca que emprengué brillantment foren les recerques sobre diversos textos en sicilià dels segles xiv i xv.¹⁴ El seu interès per aquest camp de la literatura siciliana li valgué que l'any 1986 rebés el grau de doctor *honoris causa* per la Universitat de Sassari.

Com treballava el Dr. Romano? Era un home molt metòdic i rigorós en les seves recerques. Anava sempre a les fonts i treballava amb material de primera mà. Per això era un expert en paleografia medieval hebrea i llatina i la seva intuïció científica li feia descobrir manuscrits que fins aleshores havien restat desconeguts o ben poc valorats. En les publicacions pesava molt més la qualitat que la quantitat i sempre procurava aportar noves dades i obrir nous camins en el camp literari que conreava. Cal tenir present que sovint dins articles breus —de dues o tres pàgines— hi trobem una informació molt valuosa i original.

No cal dir que la seva labor investigadora el va lligar d'una faisó especial amb el «Consejo Superior de Investigaciones Científicas» en la delegació de Barcelona com a becari, col·laborador, secretari (1950-1966) i després, un cop fundat dins el mateix «Consejo» l'«Instituto Milà i Fontanals. Escuela de Estudios Árabes, Hebraicos y Aramaicos» va esdevenir cap de secció, vocal de la junta de govern i doctor vinculat a la institució durant els anys 1974-1984. Es també lògic que dirigís com investigador principal dos programes nacionals de recerca subvencionats pel DGICYT (1988-1993) amb el títol de «Historia de los judíos de la Corona de Aragón (siglos XIII-XIV)».

La seva categoria científica va rebre el reconeixement de diverses institucions, ja des de la seva joventut. L'any 1952 esdevenia membre de la «Asociación para la Historia de la Ciencia Española», que formava part del grup internacional «Union Internationale d'Histoire de Sciences». Més tard (1970) fou escollit com a acadèmic de nombre de la «Real Academia de Buenas Letras de Barcelona» i completà aquest reconeixement com historiador en ser nomenat acadèmic de la «Real Academia de la Historia» de Madrid l'any 1984. Moltes altres activitats relacionades amb la seva vocació d'investigador es troben reflectides en el fet de ser membre del Consell assessor de la col·lecció «Clásicos de la Ciencia» en el seminari d'Histò-

11. Cf. (1969): «Obras del Petrarca en la biblioteca del colegio de Bilbao (1772)». *Filología Moderna*. Vol. 37, p. 93-96; (1979): «Petrarca traducido por Hervás». *Filología Moderna*. Vol. 65-67, p. 273-274; (1987-88): «Acerca del manuscrito del Ateneo Barcelonés de los 'Triunfos' de Petrarca». *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*. Vol. 41, p. 5-18.

12. Cf. (1985): «Il Decameron nelle biblioteche Catalane 1484-1509». *Cultura medievale e letteratura italiana. I Modelli narrativi dell'Età Moderna*. Napoli, p. 101-105. (1975): «Manuscrito boccacciano del siglo xv en la Corona de Aragón». *Filología Moderna*. Vol. 15, p. 491-497. (1979): «L'edizione dal 1498 ed i codici del Corbaccio Catalano». *Studi sul Boccaccio*. Vol. XI, p. 413-419; (1979): «La versió catalana 'de mulieribus claris' de Boccaccio». *Estudis Universitaris Catalans*. Vol. 23, p. 507-509. (1982): «Opere di Boccaccio negli inventari catalani del '400». *La Corona d'Aragona e il Mediterraneo: aspetti e problemi comuni da Alfonso il Magnanimo a Ferdinando il Cattolico (1416-1516)*. Napoli, p. 469-474.

13. Cf. (1990): «L'italiano e l'italianistica in Catalogna». *Anuari de Filologia*. Vol. 13, sec. G 1, p. 77-88. (1991): «Neoitalismi in castigliano e catalano». *Lingua e letteratura italiana nel mondo d'oggi*. Firenze, p. 575-585.

14. Cf. (1973): «Un testo in volgare siciliano del 1351». *Atti del VII Congresso dell' AISLLI. 31 marzo-4 aprile 1970*. Bari, p. 387-391. (1980): «Terzina della 'Commedia' in una lettera in siciliano». *Medioevo Romano*. Vol. VII, p. 100-105; (1983): «Testo siciliano del 1388». *Scritti linguistici in onore di G.B. Pellegrini*. Pisa, p. 155-156.

ria de les Ciències de la UAB, membre del consell assessor de la revista «Sefarad», etc. Un seguit de títols i tasques que arrodoneixen la imatge d'un gran professional reconegut en l'àmbit nacional i internacional. Com a culminació i premi de la seva tasca docent i investigadora, en acabar el seu treball com a professor de la universitat fou reconegut, l'any 1990, com a professor emèrit de la Universitat de Barcelona.

El Dr. Romano ens ha deixat un llegat extraordinàriament valuós. Abans que tot cal destacar el seu rigor i honestat científiques en tots els camps que va conrear. Aquesta és una lliçó magistral que tots els que ens dediquem a la recerca hem d'aprendre a practicar. Per altra banda, la copiosa producció literària sobre els documents descoberts i estudiats dels jueus de la Corona d'Aragó i sobre la influència de la literatura italiana a la Catalunya del renaixement, singularment en les personalitats del Petrarca i Boccaccio, restarà sempre com la millor herència que ens ha llegat el savi mestre i investigador professor David Romano i Ventura.¹⁵

Josep RIBERA-FLORIT
Universitat de Barcelona